

Roderwolde, een Drents 'wolddorp'

Bert Michel

In de noordelijke tip van de provincie Drenthe, westelijk van de Hondsrug, ligt een betrekkelijk klein "woldgebied" op de overgang naar de provincie Groningen (afbeelding 1). Het toponiem -wold(e)" komt er meermalen voor. Bij de aanvang van de 11e eeuw werd deze "veenwildernis" doorsneden door afwateringsstroompjes die afkomstig waren van het Drents plateau, bijvoorbeeld de Leek, Peizerdiep, Eelderdiep en Drentse Aa. In die tijd was het gebied nog niet of nauwelijks ontsloten. De Noorddrentse woldzone maakte deel uit van de zeer uitgestrekte woud- en woldstreken in Friesland en Groningen. In hun meest noordelijke begrenzing strekten de Noordnederlandse wouden of wolden zich uit aan weerszijden van de as Leeuwarden-Groningen-Nieuweschans.

In bodemkundig opzicht gaat het in Noord-Drenthe thans om een typisch overgangsgebied. Het oppervlaktereliëf wordt gevormd door zowel pleistocene als holocene gronden. Het betreft een bonte schakering van laaggelegen veen-, zand- en kleigronden.

Deze woldzone grenst in het zuiden aan de hogere pleistocene gronden die zich als onderdelen van ruggen of als incidentele opduikingen manifesteren (rondom Roden, Peize en Eelde). Een even grillig grensverloop in het noorden, op de grens met de provincie Groningen, wordt veroor-

zaakt door holocene kleigronden die uitwijken over delen van het voormalige woldgebied.

Roderwolde is het oudst dateerbare 'wolddorp' in het Noorddrentse woldgebied. Het ligt noordelijk van de veel oudere zandnederzetting Roden, het moederdorp van Roderwolde. In 1139 worden beide dorpen, "Rothen" en "Roterwolde", voor het eerst genoemd¹. Het kerkdorp Roderwolde is vermoedelijk in de 11e eeuw als een afsplitsing van het moederdorp Roden ontstaan.

In oorsprong dateert de huidige bewoningsvorm uit de 19e eeuw. Tussen de 'nieuwe' kerk (1831) en de molen "Woldzigt" (1852) is langs de hoofdstraat een meer of minder geconcentreerde bebouwing ontstaan, zij het dat de lineaire grondvorm nog goed herkenbaar is. Daarom wordt veelal gesproken van het lijnvormige "wegdorp". Het gaat hier evenwel om het 'nieuwe' dorp.

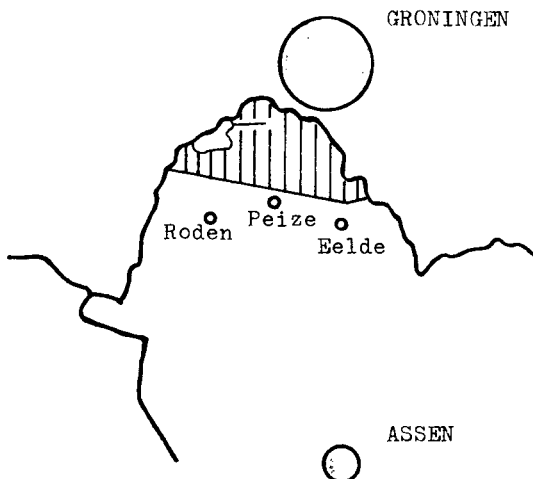
De relatie met het oude, middeleeuwse dorp werd rond het midden van de 19e eeuw als volgt weergegeven. *"De stand van het water schijnt ook hier na verloop van jaren steeds hoger te zijn geworden, waarom de huizen gestadig naar den hooger en zandgrond nagenoeg 20 minuten verder zuidelijk zijn verplaatst, doch de kerk tot 1831 en de pastorie tot 1830 op hunne oude eenzaam geworden plaats zijn gebleven"* (Romein, 1861, p. 101).

In de literatuur wordt Roderwolde steeds een 'wegdorp' of 'streekdorp' genoemd. Deze kwalificatie wordt toegekend op grond van verschillende criteria die hier goeddeels buiten beschouwing blijven. Recent historisch-geografisch onderzoek naar de occupatievorm van het middeleeuwse Roderwolde heeft aangetoond (Michel, 1982), dat het hier gaat om een 'strokenverkaveling met bebouwing op de kavels". De nauwe relatie tussen de oorspronkelijke bewonings- en perceelsvorm is in het huidige cultuurlandschap nog gedeeltelijk traceerbaar. Enkele aspecten betreffende de wordingsgeschiedenis van het oude dorp worden hieronder nader uiteengezet.

De kolonisatie van het "Roderwold"

De 11e eeuw werd in algemene zin geken-

Figuur 1. De Noorddrentse woldzone

merkt door een toenemende bevolkingsdruk en het aantrekken van de economisch-agrarische konjunktuur. Voor Drenthe kwam daarbij de opkomst van een nieuw landsheerlijk gezag. De bisschop van Utrecht kreeg in de begintijd veel invloed, vooral in de periode van ongeveer 1025-1050.

De aanzet mag weliswaar krachtig zijn geweest, nooit heeft de Utrechtse kerk in Drenthe een effectief gezag in wereldlijke zaken kunnen bewerkstelligen. Toch is het niet ondenkbaar dat de bisschop van Utrecht, juist in genoemde periode, al dan niet direkt, een rol heeft gespeeld bij de agrarische kolonisatie van het 'Roderwold'. Meerdere gegevens pleiten in deze richting. Het is bekend dat met name in de 11e eeuw de door het Duitse rijk aangestelde bisschoppen uitgebreide gezagsrechten kregen, op grond van het rijks-kerkelijke regeerstelsel (het zogeheten Ottoonse stelsel). "*Het streven was kennelijk de wereldlijke gezagsrechten van de bisschoppen te doen samenvallen met hun diocees*" (Jansen, 1977, p. 129) De noordelijke tip van Drenthe was een uitgesproken grensgebied, zij het dat het Noorddrentse territorium in de 11e eeuw uitgestrekter was dan thans het geval is. Ook de 'villa' (dorp) Groningen met het omliggende Gorecht behoorde tot Drenthe. De noordwestelijke uitloper van Drenthe werd gevormd door de aangrenzende dorpsgebieden van Groningen ('de vlek Groningen in het graafschap Drenthe'), Eelde, Peize én Roden.

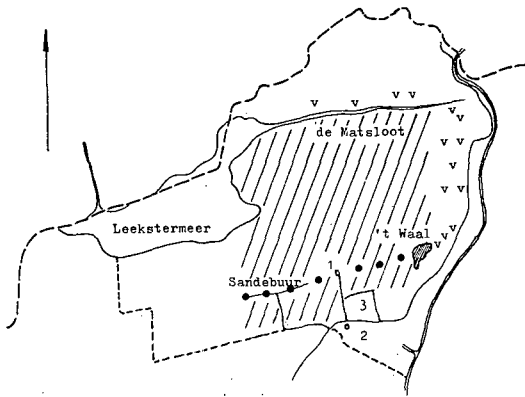
In 1040 schonk koning Hendrik III aan de Utrechtse bisschop Bernold bepaalde goederen in de 'villa Cruoninga', waaronder een aantal hoogheidsrechten. Bovendien kwam het wereldlijke gezag over de graafschap Drenthe in 1046 definitief aan de Utrechtse kerk, na eerdere -minder effectieve- schenkingen in 1024 en 1025. De noordelijke tip van Drenthe -met het strategische punt Groningen- kon aldus uitgroeien tot een belangrijke Utrechtse voerpost: omringd door de Ommelanden boerenrepubliekjes in het Munsterse bisdom. De activiteiten van bisschop Bernold (1027-1054) in en om het dorp Groningen lijken deze ontwikkeling te bevestigen. Zo liet hij vermoedelijk de imposante St. Walburgkerk in Groningen (-stad) bouwen. Elders in het Sticht hield

de Utrechtse kerk zich in die tijd bezig met de systematische openlegging van de zogenoemde veenwildernissen. Door de stichting van nederzettingen verkreeg de kerk een nieuwe bron van inkomsten in de vorm van novale tienden, ofwel de tienden van nieuw ontgonnen landen. Een dergelijke gelegenheid deed zich wellicht ook voor ten aanzien van het 'Roderwold', grenzend aan de Ommelanden ('Fries-Groningse') parochie Lieuwerderwolde (Hoogkerk, Leegkerk en Dorkwerd), die reeds voor het jaar 1000 was gesticht. Lieuwerderwolde vormde de Groninger grensstreek ten opzichte van de Noorddrentse dorpen Groningen en Roden. Bij de -systematische- aanleg van het dorp Roderwolde ging het op deze plaats waarschijnlijk om de materiële afbakening van zowel het Utrechtse bisdom als het Utrechtse graafschap Drenthe. In 1139 (en mogelijk eerder in de periode tussen 1114 en 1127) werden door de Utrechtse bisschop inkomsten uit de opbrengst van het altaar verhandeld². Daaruit blijkt dat de Utrechtse bisschop direct betrokken was bij de kerk van Roderwolde, een betrokkenheid die mogelijk al van de kerkstichting dateerde. Het vermoeden dat -behalve de kerk- ook de ontginning waarin zij is gelegen in verband staat met activiteiten van de Utrechtse kerk, ligt dan ook voor de hand.

De oorspronkelijke dorpsplattegrond

We gaan uit van de veronderstelling dat het dorp Roderwolde omstreeks 1050 werd gesticht, mede namens of zelfs onder begeleiding van de Utrechtse kerk. Een groep kolonisten maakte een begin met de ontginningswerkzaamheden in het ruige woldgebied. Een systematische en kollektieve aanpak was noodzakelijk, bijvoorbeeld ten aanzien van de ontwatering. Bovendien was dit -voor beide partijen, te weten de burens van Roderwolde en de Utrechtse kerk- de meest rendabele ontginningswijze.

Bij de aanleg van het dorp is uitgegaan van een min of meer rechte bewoningsas op de lijn Sandebuurs -het kerkhof (waar tot 1831 de kerk heeft gestaan)- het (grote) Waal (afbeelding 2). Deze bewoningsas, die tevens de basis was

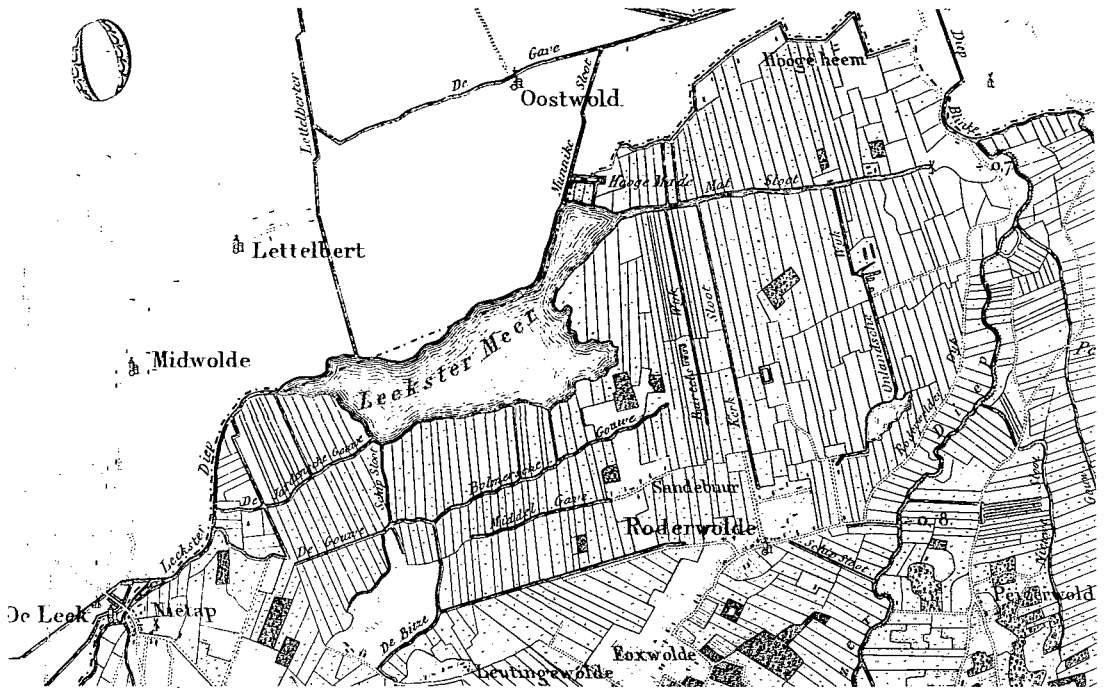
Figuur 2. Het middeleeuwse dorpsgebied van Roderwolde

- gearceerd: de "primaire verkavelingseenheid"
 . = de oude bewoningsas
 v = de globale ligging van de (groepen van) "veenterpjes"
 1 = het kerkhof (lokatie van de voormalige kerk)
 2 = de "nieuwe" kerk
 3 = de "es van Roderwolde"

voor de inrichtingsactiviteiten, is naar alle waarschijnlijkheid evenwijdig aan de natuurlijke voorganger van de Matsloot uitgezet. Het deel van het 'Roderwold' waar de ontginningsactiviteiten het eerst op werden gericht was gelegen tussen de bewoningsas en de Matsloot. We kunnen dit deel van het dorpsgebied aanduiden als de "primaire verkavelingseenheid". De systematische ontginning van deze 'Aufstreckflur' leidde tot de vorming van typisch eenkavelbedrijven. Met het graven van sloten, haaks op de bewoningsas, werd bovendien het ontwateringspatroon in zijn grondvorm vastgelegd. In oorsprong ging het dus om het systeem van een 'strokenverkaveling met bewoning op de kavels'. Bij deze 'bewoning' denke men aan de oorspronkelijke agrarische dorpsbebouwing, de boerderijen van de kolonisten-landbouwers aan weerszijden van de kerk. In het Roderwolder dorpsgebied zijn (nadien) verscheidene -al dan niet versterkte- buitenplaatsen gebouwd. Deze buiten-

plaatsen (inclusief de nog bestaande 'Waalborg') lagen buiten, of in het verlengde van de 'primaire verkavelingseenheid'. Dat het om een strokenverkaveling gaat blijkt uit vroeg-19e eeuwse topografische gegevens (afbeelding 3) en ook uit oude kerkelijke bronnen. Zo wordt in 1608³ gesproken van de "opgaende grasen". Over de oorspronkelijke breedte van de afzonderlijke hoeven is niets met zekerheid te zeggen. Uit kadastrale gegevens van omstreeks 1830 kan een gemiddelde breedte van circa 175 meter worden afgeleid, waarbij is afgezien van de toen reeds zeer ver doorgevoerde percelering per gebruikseenheid. De totale lengte van de bewoningsas bedroeg ongeveer 2500 meter, waarbij de kerk op een centraal punt, in dit geval halverwege het lineaire dorp, was gelokaliseerd. Aan weerszijden van de oude kerk (afbeelding 4) zijn -en worden- langs de bewoningsas steenresten van huizen aangetroffen en is het bestaan van oude voetpaden bekend. Het zijn waarschijnlijk delen van deze bewoningsas die in 1608 worden aangeduid als de "gawe".⁴ Het gaat hierbij om de 'ga-weg', die veelal overeenkomt met de oorspronkelijke bewoningsas en de daarlangs gelegen sloot (Schönfeld, 1955).⁵

De buurschap Sandebuurt vormt tot op heden een kenmerkend lijnrelikt van de oude bewoningsas. Het voormalige dorpsdeel ligt op een ruim één meter boven N.A.P. liggende zandondergrond. De veengronden aan weerszijden liggen gemiddeld 1,5 meter lager. Ten tijde van de kolonisatie bestonden deze hoogteverschillen niet, of in veel mindere mate. Het totale pakket van inrichtingsmaatregelen heeft dit opmerkelijke verschil in hoogteligging veroorzaakt. Door klink en vertering (oxidatie) van de veensubstantie -in samenhang met de landbouwkundige exploitatie- trad een onomkeerbaar dalingsproces van de veenbodem in werking. In 1557 beschouwden de buren van Roderwolde de 'Sandeburen' niet als een afzonderlijk buurschap binnen hun kerspel (of dorpsgebied).⁶ De oude bewoningsas was toen kennelijk nog in takt. In 1826 blijkt het bakstenen kerkje -vóór de afbraak in 1830/31- ... "op eene kleine hoogte" te staan. Ook hier is de maaiveldvaling van de omliggende

Figuur 3. Roderwolde rond het midden van de 19e eeuw (kopie van de kaart van A. Werneke, 1840)

veengronden waarschijnlijk hoofdoorzaak van het contrast in hoogteligging. Een andere mogelijkheid is, dat voorafgaande aan de bouw van deze kerk reeds een hoogte was opgeworpen, in verband met een toen reeds (13e-14e eeuw) ver voortgeschreden maaiveldddaling ter plaatse. Dit zou gebeurd kunnen zijn bij de afbraak van de (houten en/of tufstenen) voorganger, die in 1139 voor het eerst in de geschreven bronnen wordt vermeld. Elders in het dorpsgebied werden omstreeks de 13e en 14e eeuw ook al verhoogde huisplaatsen aangelegd, waaronder de hierna te noemen "veenterpjes". Door de voortdurende maaiveldddaling van de veengronden is de lineaire bewoningsvorm op den duur aangetast. Deze 'verbreking' is vermoedelijk eerst goed in gang gezet ná 1650. Toen trad een langdurige economisch-agrarische neergangperiode in. De eerste grote overstromingen van het Roderwolder dorpsgebied dateren uit 1672 en 1686.⁸ De waterstaatkundige problemen werden in de 18e en 19e eeuw steeds groter. Rond

1800 was de middeleeuwse bewoningsas reeds sterk aangetast. De 'Sandeburen' raakten geïsoleerd van het "nieuwe" dorp Roderwolde, dat zich ontwikkelde tussen de nieuwe kerk (1831) en de 'Waalborg' en rondom de 'es van Roderwolde' (daar waar nu de molen 'Woldzigt' staat).

De buitenburen

De oude dorpsseenheid van Roderwolde bestond uit de 'primaire verkavelings-eenheid' en het 'buitengebied', ofwel de rest van het totale dorpsstoebehoren. In laat-middeleeuwse bronnen wordt in dit verband ook wel gesproken van de "marke" van Roderwolde.

De inrichtingsactiviteiten en de landbouwkundige exploitatie (veeteelt en waarschijnlijk akkerbouw) veroorzaakten de bovengenoemde maaiveldddaling van de veengronden. De grondwaterstanden werden steeds hoger.

Reeds betrekkelijk snel werden langs, en vooral in het oostelijke verlengde van de bewoningsas, verhoogde huisplaat-

sen aangelegd. In de periode van ongeveer 1200-1400 leidde dit tot een nieuwe kolonisatie in het buitengebied, langs het Peizerdiep en noordelijk van de Matsloot. De 'woldgronden' bestonden hier uit madelanden. In de 14e eeuw is onder meer sprake van de "Roderwaldmademaden" en de "Roderwoltmannemaden".⁹ Deze madelanden waren vanouds de veengronden met een natuurlijke grasondergroei, waarvan bij de ontginning 'ruigte en opslag' werd verwijderd. De kunstmatige hoogten die hier werden aangelegd, staan thans bekend als "veenterpjes". Niet alleen in Roderwolde, maar ook in Peizerwold en Eelderwolde werden er vele tientallen opgeworpen. De 'hoofdgroep Roderwolde' (circa 60 terpjes) is in tegenstelling tot beide andere hoofdgroepen nog grotendeels intact sedert een laatste uitgebreide inventarisatie in 1967/68.

De veenterpjes bestaan uit materiaal dat in nabije omgeving voorhanden was: veen, klei, zand en keileem. Ze zijn meestal min of meer rond van vorm. De terpjes hebben een middellijn van ongeveer 10 tot 40 meter en variëren thans in hoogte van 0,25 tot 1 meter boven het maaiveld. De van oorsprong grootste en hoogste terpen zijn, door hun gewicht, het diepste weggezakt in de slappe veenbodem. Op deze veenterpjes hebben boerderijen en schuren, dan wel stallen gestaan, als er al sprake van bebouwing was.

De terpjes zijn aangelegd in een periode van agrarische hoogconjunctuur. In dezelfde tijd (12e-14e eeuw) groeide het Drentse dorp Groningen uit tot het krachtige handelscentrum van de Ommelanden. De nabijheid van de Groninger markt was uiteraard ook van grote betekenis voor de Noorddrentse dorpen, waaronder Roderwolde.

De gunstige economisch-agrarische toestand maakte de aanleg van veenterpen in het tussengelegen, nog steeds lager wordende gebied (c.q. het Noorddrentse 'wold') alleszins rendabel. De rundveehouderij kreeg -verhoudingsgewijs- enorme uitbreidingsmogelijkheden. Zeer waarschijnlijk ging het in dit vruchtbare, door klei verrijkte veenweidegebied om een concentratiegebied voor de vetweiderij. In Roderwolde herinnert het toponiem "Ossewaaide" aan de Onlandse dijk hier mogelijk aan.

In 1557 melden de burenen van Roderwolde dat er behalve Roderwolde geen andere buurschappen onder het 'kerspel' vallen. Voorzover het de 'Sandeburen' betreft is een en ander hierboven toegelicht. Het is in dit verband wél opmerkelijk dat de burenen van Roderwolde niets vermelden over de "Maethuisen" (de buurschap Matsloot) die enkele jaren later (in 1564) in de bronnen opduiken.¹⁰ De o o r z a a k is gelegen in de omstandigheid dat het hier gaat om "buitenburen". Naar alle

Figuur 4. De oude kerk van Roderwolde (afgebroken in 1830/31) met nabijgelegen huis of boerderij (fragment van potloodtekening, aanwezig in het Provinciaal Museum van Drenthe te Assen)

waarschijnlijkheid bewoonden zij (een deel van) de veenterpjes. In 1575 is sprake van ... *"de van Maethuisen mit de ander buitenburen, de Roerderwoltmer marcke mede bruickende sinnen"*.⁴ Dat zij in het kerspel of dorpsgebied van Roderwolde woonachtig zijn, blijkt uit het vervolg van deze bron. Ook de buitenburen moeten (in een speciale heffing) bijdragen ... *"eenen ider na groetheyt syns landes ende guedes, soo eenen ider in Roderwoltmer karspel na syn quota heft liggen"*.⁵ Bouwer (1970, p. 153 e.v.) sprak met betrekking tot Roderwolde over een 'weide-marke'. Het ging hierbij vermoedelijk om de gezamenlijk -door de bureu van Roderwolde- gebruikte madelanden en nog woest liggende 'woldgronden', óf slechts om het gemeenschappelijke bezit ervan. Beter nog kan men dit territorium in navolging van Heringa aanduiden als 'buurmarke', het 'in hoofdzaak gemeenschappelijk gebruikte deel van de marke der buerschap' (Heringa, 1982, pp. 3-5).

Besluit

De oorspronkelijke nederzettingstructuur van het dorp Roderwolde werd gevormd door een min of meer rijvormige bewoningsas en een 'opgaande' verkaveling haaks op deze as. Het waren typische eenkavelbedrijven. In deze zin kan ge-

sproken worden van het "streekdorp" Roderwolde. De 'strokenverkaveling met bewoning op de kavels' beperkte zich evenwel tot de 11e-eeuwse 'primaire verkavelingseenheid'. Een aanzienlijk deel van het totale dorpsstoebehoren kreeg vooralsnog de status van buitengebied: de buurmarke.

De begrenzing van het totale dorpsstoebehoren was vanouds onomstreden. Bij de stichting van het dorp Roderwolde in de 11e eeuw ging het om een afsplitsing van het veel oudere dorp Roden. Bij deze gelegenheid was alleen de 'interne' grensscheiding van beide dorpen nieuw.

Uit dit onderzoek is duidelijk geworden dat de bureu van Roderwolde reeds in de loop van de 13e en 14e eeuw gaandeweg een deel van hun bezits- en gebruiksrechten van de -zéker door hen bestuurde- buurmarke afgestaan aan de 'buitenburen'. Het is zeer aannemelijk dat er in het dorpsgebied van Roderwolde een relatie is tussen de vestiging van deze buitenburen en de aanleg van 'veenterpjes, in de 13e- en de overgang naar de 14e eeuw. Vanaf omstreeks 1650 werd de oorspronkelijke bewoningsas aangetast, door verplaatsing van een deel van het dorp. Bovendien zijn in de 18e en 19e eeuw de veenterpjes verlaten. Omstreeks 1900 verloor de laatste verhoogde huisplaats aan de Matsloot zijn functie.

Noten

1. OGD dl. I. -nr. 17
2. Idem
3. OSA 374 (Aantekeningen kerkvoogdij Roderwolde)
4. Idem
5. Het gaat hier om het toponiem "gouwe" dat behalve in Roderwolde ook in Peizerwold en elders in nabijgelegen 'wolden' voorkomt. (Zie ook afbeelding 3 van dit artikel: de "middel gave" in Roderwolde, als het westelijke verlengde van de oude bewoningsas en de "gave" in Oostwold ter plaatse van de bewoningsas).
6. Familiearchief van Ewsum, inv.nr.133 cV (Rijksarchief Groningen) en het 'fonds Kopieën van Drentse geschiedbronnen buiten Drenthe' -xeroxopie Rapport 1557, Dr.gesch.bronnen A.VII.2 (Rijksarchief Drenthe)
7. Brief van de kerkvoogden bij de hervormde gemeente te Roderwolde, van 18-1-1826 -opgenomen in "ROON", bulletin van de Historische Vereniging Roon, derde jrg. no. 5 (nr.22) okt. 1981, p. 5
8. Eerdere ernstige overstromingen (door opstuwung van binnenwater) dateren vermoedelijk uit de 16e eeuw (1562 en 1570). De periode 1550-1650 werd in algemene zin echter door een zeer gunstige landbouw-economische toestand gekenmerkt, zodat de consequenties in dit verband minder ingrijpend hoefden te zijn. Recente steengoed-vondsten nabij zogenoemde "veenterpjes" noordelijker in het dorpsgebied, wijzen zelfs daar op een doorgaande bewoning tot in de 17e eeuw. De functie als verhoogde woonplaats (dus los gezien van een eventuele agrarische bedrijfsvoering) duurde op een enkele plaats zelfs voort tot aan het eind van de 19e eeuw.
9. OGD dl. I. -nr 460 (1358)
OGD dl. II. -nr. 808 (1390)
10. Goorspraken van Drenthe, Werken OVR I 1563-1565, p. 151
11. Goorspraken van Drenthe, Werken OVR II 1572-1577, p. 190-192

Literatuur

- BOUWER, K. (1970), Cultuurlandschapsvormen aan de westzijde van het Drents plateau, Groningen.
- BROOD, P. (1977), Een vogelvlucht over de Drentse grenzen. Nieuwe Drentse Volksalmanak, pp.8-15.
- ELERIE, J.N.H. en G. SMIT (1981), De bo van Schoonebeek, een raadselachtige exploitatievorm. In: Nieuwe Drentse Volksalmanak, pp. 1-11.
- GOORSPRAKEN van Drenthe, Werken Stichting (tot uitgaaf der bronnen van het) Oud-Vaderlands Recht (OVR).
I 1563-1565, Werken OVR II, 22 (1928, 's-Gravenhage),
II 1572-1577, Werken OVR III, I (1931, Utrecht).
- HALBERTSMA, H. (1974), Groningens oudste kerken; naar aanleiding van A.E. van Giffen en W. Praamstra, 'De Groninger St. Walburg en haar ondergrond'. Bulletin KNOB jaargang 73, afl. 5, pp. 226-231.
- HERINGA, J. (1982), De buurschap en haar marke, Drentse Historische Studiën V, Assen.
- HISTORIE van Groningen; stad en land (1981), onder redactie van W.J. Formsma, M.G. Buist, W.H.R. Koops e.a., Groningen.
- JANSEN, H.P.H. (1977), Middeleeuwse geschiedenis der Nederlanden, Utrecht/Antwerpen.
- KLUNGEL, A.E. (1971), Veenterpen ten zuidwesten van Groningen. Boor en Spade 17, pp. 188-197.
- MICHEL, H. (1982), 'Met het oog op Roderwolde' -over de historische geografie van het oude streekdorp. Doctoraalscriptie Geografisch en Planologisch Instituut Vrije Universiteit, Amsterdam.
- OGD -Oorkondenboek van Groningen en Drenthe (1896-1899), bewerkt door P.J. Blok, J.A. Feith, S. Gratema, e.a., 2 delen, Groningen.
- OSA -Oude Statenarchieven van Drenthe, Rijksarchief in Drenthe.
- ROMEIN, T.A. (1861), De hervormde predikanten van Drenthe sedert de Hervorming tot in 1861. Groningen.
- SCHONFELD, M. (1955), Nederlandse Waternamen. Bijdragen en mededelingen der naamkunde-commissie van de Kon. Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, nr. VI-1955, Amsterdam.